

TRADUCCIÓ DE LA *BREVIS ENARRATIO HYSTORIAE VIRGINIS MARIAE DE NURIA*

En atenció a algunes peticions, oferim la versió catalana del text llatí publicat en el darrer número. En realitat, el pla inicial era publicar conjuntament l'original llatí i la seva versió. Però, per problemes d'índole diversa, entre d'altres, de temps, vam publicar només l'original llatí. Pensàvem i pensem que podria ser una bona eina per a l'estudiant comarcal de llengua llatina. Aquest text, els famosos *Carmina* i d'altres textos que irem publicant d'autor o temàtica local, constituïran una antologia apta tant per a l'ensenyament com per a l'especialista.

M'excuso de no oferir una traducció poètica. Segurament és la que mereixeria el text. He assajat una traducció al màxim de fidel i entenedora possible. Les notes pretenen ser aclaridores i informatives. Ni molt menys he exhaurit les possibilitats d' anotació filològica que dona el text. No dic res de les fonts llatines, dels topònims emprats al llarg del text, etc... Tots aquests aspectes poden ser l'objectiu de futures recerques i de treballs més amplis.

Vull acabar donant les gràcies. He rebut l'ajut, el consell i l'orientació de molta gent. La llista seria interminable. Però, en especial, vull recordar i agrair el recolzament constant del meu col·lega Joan Esquena Moret. Com sempre, però, els errors seran meus.

Núria és un port o bé una muntanya, on l'alt Pirineu, que travessa els aires, s'eleva fins als astres del cel. La Cerdanya, terra molt fecunda, i la potent Vall de Ribes, que rep la seva riquesa dels seus rius⁽¹⁾, la tenen a l'endemig. Aquí s'alcen els aspres rocams d'una vasta muntanya. L'aigua flueix per una terra fosca⁽²⁾ i la cànida Doris⁽³⁾ ceneix amb els seus dos braços aquesta terra. Hi lluen rius gèlids, nats de deus brolladores i els raigs d'aigua de les fonts es vessen sobre la terra prenent la forma d'una cabellera. El riu Segre i el Ter, dins les gorges dels quals neixen la saborosíssima mena⁽⁴⁾ i altres grans peixos, surten del vèrtex d'aquesta muntanya. El boix es torna bicolor en recobrir-se d'un vel roig –qual es mostra Titan⁽⁵⁾ quan deixa el mar–, i semblantment el llorer protegeix dels llamps estridents⁽⁶⁾. Aquí el senglar, enmig dels boscos, s'enrogeix de feresa. Els cèrvols de peus alats salten i pasturen per les pletes.

Hi ha també el pelut isard lleig a causa d'unes banyes corbes. Antigament les heliades, els pans i els sàtirs de doble natura⁽⁷⁾ hi menaven els seus ramats (no t'enganyo pas). Car eren vistos arreu faunes⁽⁸⁾ que espantaven bestiar que queia daltabaix dels precipicis.

I després que Gil⁽⁹⁾, nat de la sang dels grecs, va residir en aquestes muntanyes inspirat per un zel diví, no veig circular pels boscos els pans sorollosos. El que porta banyes⁽¹⁰⁾ en fuig i tot faune n'és expulsat; immediatament totes les feres monstruoses en fugen. I aquest lloc és, per sempre més, consagrat com a cast temple de la Mare de Crist. Els prats s'omplen de belles flors. Les cries de la cabra que salta donen joia a la vall. Els anyells de les ovelles lluiten contra els animals que duen banyes. El sòl de terra fruita fèrtilment. Les cries s'atipen de llet i els orris s'enriqueixen de mantega grassa⁽¹¹⁾. Car en el cim d'aquesta muntanya hi viu la Verge santíssima de Núria, que del nom de la muntanya pren el seu nom. Sant Gil, quan va viure en aquest desert, va polir aquesta imatge de la Verge del cel i la va amagar soterrant-la en la seva pròpia cova. Aquestes tan grans penyores⁽¹²⁾ es deuen a Sant Gil. Car en veure que uns tirans d'actes folls eren cruels amenaçant els que actuaven rectament amb turments, advertit per la Verge, va deixar aquestes terres desertes. En l'endemig el regne iber és devastat pels moros. Aleshores la imatge de la Mare de Déu, més enllà de tres-cents setanta anys, va romandre amagada entre les roques, colgada amb terra humida. I el Pare omnipotent, animat per l'amor que ens té, no va permetre d'amagar un tal brillant a aquestes terres, en veure que ja havia mancat massa als homes un tal estel. Millor encara, el cel, compadit d'aquest temple nostre, va retornar la imatge de la Verge a la llum. Quan va triar amb felicitat un servidor oriünd del reialme de Dalmàcia (que és indret desconegut per nosaltres), va triar un sant el nom del qual és casualment Amadeu⁽¹³⁾, a fi que abandoni les terres pàtries per espai d'un trienni i volti diverses vegades l'ample món fins a aturar-se en les grates muntanyes de Núria i basteixi, al costat de dos rius, un temple sant i el dediqui a la senyora de cel i terra de manera que hi sigui present la imatge de la mare venerada per tots.

Amb prou feines Amadeu hi havia construït un sagrat altar quan un brau enorme, amb senyal diví, va venir des dels boscos fins prop d'una ignorada cova coberta de gespa. I tenaçment hi excavava de dia i de nit amb les seves peülles partides, i feia ressonar la volta celeste amb els seus roncs brams.

Veient els sol·lícits pastors uns tals signes, coneixen que hi ha algun do del cel, però els pastors, que són dos, tremolen repetidament de por: ara es tranquil·litzen, adés dubtant fugen. Però finalment són empesos a veure el que és secret: excaven la terra commosa per l'acció del brau i descobreixen una cova. Heus aquí que ho veuen tot ple d'una llum celestial. Car sobtadament hi va brillar la resplendor d'un estel del cel, l'òptima Verge, i pertot es va difondre una desacostumada olor⁽¹⁴⁾.

Però aleshores la por torba el cor dels dos pastors. Però un que és més agosarat penetra en la cova, saluda de cor i adora amb reverència la Mare de Déu. En tornar junt al seu company, tot exultant, anuncia als pobles la seva estrella. A partir d'aquest moment, puguen acompanyats d'una gernació els caps del poble. Descobreixen el que era secret, veuen –admirable és dir-ho– que el sol emet raigs de llum desacostumats. És la Verge que brilla darrere tot el que fa brillar. I així Febus⁽¹⁵⁾ brilla majestuosament darrere els núvols. Oh quines veus, aleshores! Oh quin goig a la terra! Oh quins cants feia el poble barrejada la rialla amb la joia! Tot seguit un sacerdot, que brilla dins una vestidura daurada, ja de pèl blanc, venerable per la seva edat provectora, tot cap cot i va recollir amb bona sort la imatge de dins la cova i la va col·locar amb molta cura en el temple, a fi que fos venerada per tots els segles futurs.

Des del temple s'escampa per totes les terres la fama que la Verge de Núria es venera en aquella muntanya, i que maternalment afavoreix tots els que presenten les seves pietoses presentalles a tan casta Verge. Aquí s'hi fa present el pelegrí donant satisfacció a una promesa. Aquí va venir a tota velocitat qui anava coix. Aquí va recobrar llum, el que n'havia estat mancat. Aquí va rompre les cadenes de dur ferro de la presó qui amb precés va fer mèrits per desfer-les. Mentre un rep ferides, de sobte s'allibera d'elles gràcies a l'auxili de la Verge. Aquí un que és prop de la mort, retorna a la vida. Les que havien estat estèrils, aquí esdevenen gràvides i mares d'una bella fillada. Aquesta Juno celeste⁽¹⁶⁾ omple els ventres estèrils. Demaneu aquí el fruit del tàlem. Apropieu-vos, aquí, noies, car la Verge de Núria us afavorirà. Omplirà el vostre ventre fins i tot amb parts dobles. Tot pregant et visitin sovint els pobles i els seus caps des del darrer racó en petició de vida i descendència.

Però quina inspiració em cal per escriure tot el que la Verge de Núria ens dóna? Abans els raigs solars romandran aturats en les ones del mar que jo pugui exhaurir, en devot poema, les teves gestes. Però n'he referit unes poquetes a fi que, per un inhàbil callar, no sigui castigat amb la pena de l'ingrat, després de tants favors. Eleva els nostres esperits, regina de l'alt Senat, i sigues, t'ho prego, per a tots els devots la porta del cel.

NOTES

1.- L'autor sembla al·ludir a una Vall de Ribes que en el segle XVII era amantent a explotar la força hidràulica per moure els molins. Se'ns contraposa la Vall de Ribes a una Cerdanya més agrícola i ramadera. La Cerdanya ja va ser per als romans una *uberrima tellus*. Recordem que el poeta Marcial testimonia l'estima que tenien els romans pels pernils ceretans.

2.- No sabem què indueix a l'autor a adjectivar d'*umbroso* el terror nurienc.

3.- Doris, personatge mitològic, filla de Tetis i de l'oceà. Virgili solia utilitzar aquest personatge per al·ludir al mar. Aquí s'utilitza referit a l'aigua dolça.

Els dos braços –*bivius* al text–, que la nimfa Doris estén sobre la Vall de Núria, són el Finestrelles i el Nou Fonts. Marés, en el capítol tercer de la seva Història, escriu aquesté torrents «circueixen a modo d'isla» la casa de Núria.

4.- Mot que apareix en Plini el Vell. Altra volta torna a tractar-se d'un element marí incorporat en un context fluvial. La *maena* és un peix.

5.- El sol. Es refereix al sol que, en l'aurora, es veu vermellós en sortir suposadament del mar.

6.- Vegeu el paral·lelisme amb el que ens conta Marés en la seva Història. Cito de l'edició vigatana del segle XVIII:

«D'aqueix boix acostúman los romeus o pelegrins, quant se'n tornen de visitar aquest santuari, fer-se'n una corona: així com antigament los qui baixàvan de la montanya Olympto victoriosos acostumàvan coronar-se de florer o altres rams. Y diuhen comunament los naturals d'aquellas montanyas que és molt apropiat aquell boix per a guardar dels llamps en les tèmpestats» (MARÉS, p. 9).

Recordem que el florer, arbre d'Apolló, tenia les mateixes propietats que aquí s'apliquen al boix.

- 7.- Les heliades, en el món clàssic, són les filles del Sol. Els pans són déus dels ramats i els pastors. Els sàtirs són genis de la natura.
- 8.- Aquí nom genèric que recull tots els genis i divinitats relacionades amb el camp.
- 9.- És sant Gil abat. És un sant d'una copiosa tradició hagiogràfica. Literàriament juga un paper important en l'èpica i la historiografia carolíngies. Però, de totes les fonts consultades, l'única que reconeix els episodis nuriens de la vida del sant és l'esmentada obra de Marés, que els defensa aferrissadament. Això ha fet pensar, a Antoni Comas en la *Història de la literatura catalana, volum III*, que Marés intenta prestigiar Núria a través de l'il·lustre sant llenguadocià.
- 10.- L'apel·latiu *cornífer* sembla el propi per al·ludir el Pan. Tot i això, car l'autor ja s'ha referit a l'expulsió dels pans en el vers anterior, podria referir-se al diable que també és *cornífer*.
Marés, en el mateix episodi de la seva Història, entre els il·lustres representants de l'antiguitat pagana, hi afegeix el diable:
«...los pastors sentían moltras vegadas udolar esperits malignes, y havian vist moltras visiones de sàtyros, faunos o dimonis, per les quals visiones malas, lo bestiar se'ls espantava desgarríant-se y despenyant-se per a fugir» (MARÉS, p. 55).
- 11.- «Y així hi ha en elles moltras pletas, en les quals se fan molts orris, abundants de saborosíssims formatges, delicada mantega y altrás cosas de llet» (MARÉS, p. 6).
- 12.- El plural *pignora tanta*, a part de referir-se a la imatge de la Mare de Déu, vol significar també la creu, olla i campana egíptiques, que, sorprenentment, no són esmentades en cap moment de manera directa i explícita.
- 13.- El «nom del qual és casualment Amadeu» s'explica en notar que Amadeu significa «estimat de Déu», és a dir, sant. Així ho revela l'escriptor gironí Narcís Camós en parlar de Núria, en un llibre publicat per primer cop l'any 1659:
«...havia un hombre que se llamava Juan el qual desde muchacho se havia dado a la virtud: por lo qual comúnmente era de todos llamado Amadeo. (...) Un ángel (...) de parte de Dios le dixo: Amadeo muy amado de Dios...» (NARCISO CAMÓS: *Jardín de María, plantado en el Principado de Cataluña. Gironá, 1766*, p. 217)
- 14.- Fins al moment el poema coincideix plenament amb el que relata Marés.
- 15.- Febus, com Titan, és un dels noms poètics del sol.
- 16.- Apel·latiu un tant forçat per a una Mare de Déu. La formació clàssica de l'autor apareix arreu.

Miquel Sitjar i Serra

Ribes de Freser – Vic, setembre – novembre de 1985